

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА — мовознавчий напрям, в якому функціонування мови розглядають як різновид пізнавальної діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджують через мовні явища. Виникла в 1970-х рр. К. л. — складова частина когнітології — інтеграл. науки про когнітивні процеси у свідомості людини, що забезпечують операт. мислення та пізнання світу. Значення мови для поставлених когнітологією завдань є надзвичайно важливим, бо саме через мову можна об'єктивізувати розумову (ментал., мисленнєву) діяльність, тобто вербалізувати її. З ін. боку, вивчення мови — опосередк. шлях дослідж. пізнання, оскільки когнітивні і мовні структури перебувають у певних співвідношеннях. К. л. досліджує мовні форми, пов'яз. зі структурами люд. знань, а також те, як ті й ін. представлені в свідомості людини; роль мови у здійсненні процесів пізнання й осмислення світу, в проведенні процесів його концептуалізації та категоризації, проблему співвідношення концепт. систем із мовними і наук. та звичай. картин світу з мовною. К. л. успадкувала набутки поперед. мовозн. парадигм і розвиває успадк. від лінгвістики, а також від філософії і психології класичні проблеми зв'язків між мовою та мисленням, розглядаючи їх у таких категоріях, як знання, його мовні різновиди та способи репрезентації, мовні процедури оперування знаннями, ментальні структури та процеси у свідомості (пам'ять, сприйняття, розуміння, пізнання, аргументація, прийняття рішення тощо). Гол. ідея, що виокремлює К. л. як новий напрям, — мовна здатність людини є частиною її когнітив. здатності. Для К. л. характерні такі заг. принципи настанови, як експансіонізм (виходи в ін. науки), антропоцентризм (вивчення мови з метою пізнання її носія), функціоналізм (дослідження різноманіття функцій мови) та експланаторність (пояснення мовних явищ). Найважливішим і найопрацьованішим розділом К. л. є *семантика*. Представники когнітив. підходу в семантиці (переважно амер. вчені Дж. Лакофф, Р. Лангакер, Р. Джекендофф, Ч. Філлмор, Л. Талмі, А. Гольдберг, Дж. Тейлор, Ж. Фоконьє, Б. Рудзка-Остін, А. Ченкі та ін.) вважають, що їх гол. завдання — виявити й пояснити, як організоване знання про світ у свідомості людини і як формуються та фіксуються поняття про світ. Тому розглядають семантику й мовні проблеми через призму пов'яз. із лінгвістикою наук — герменевтикою, гештальтпсихологією, когнітив. психологією та ін. Когнітивісти розробили ряд теорій і ввели в наук. обіг низку понять. Новою є когнітивна теорія категоризації, тобто теорія систематизації значень слів у мовній свідомості людини, яка здійснюється у межах сформов. в її свідомості наївної

картини світу. В її основу покладено ідею амер. лінгвіста Б.-Л. Ворфа про членування світу на категорії за допомогою мови. З теорією категоризації пов'язане поняття ментал. репрезентацій — умов. функціонально визначених структур свідомості та мислення людини, що відтворюють реал. світ у свідомості, втілюють знання про нього і почуття, які він викликає, відображають стани свідомості та процеси мислення, які розглядають як оперування ментал. репрезентаціями. Осн. семант. поняттям у К. л., яке не отримало однознач. визначення, є концепт. Під ним розуміють ментал. прообраз (нерозчлен. уявлення про об'єкт), ідею поняття і навіть саме поняття; він має двоїсту сутність — психічну та мовну. З одного боку, це ідеал. образ (прообраз), що уособлює культурно зумовлені уявлення мовця про світ; з іншого — він має певне ім'я у мові. Досліджено чимало соц.-політ., ідеол., філос., культур., міфол., ментал. концептів: «свобода», «справедливість», «істина», «доля», «душа», «дух», «серце», «шлях», «жінка», «чоловік» тощо (в укр. мовознавстві — праці [С. Жаботинської](#), [Т. Радзівської](#), [Г. Яворської](#) та ін.). Серед різних методик концептуал. аналізу вирізняють етноцентричну концепцію А. Вежбицької, яка виходить з того, що значення зумовл. ментальністю певного етносу. Упорядк. поєднання концептів у свідомості людини становить її концептуал. систему, компонентами якої є фрейми (англ. frame — каркас, структура, система) — структури, що репрезентують стереотипні, типіз. ситуації у свідомості (пам'яті) людини і признач. для ідентифікації нової ситуації, що ґрунтується на такому ж ситуатив. шаблоні. Особливу увагу когнітивісти приділяють вивченню *метафори*, вважаючи, що вона займає в когнітив. моделі мови центр. місце. Поряд із когнітив. семантикою у К. л. існують когнітивно-грамат. теорії та концепції. До них належать відмінкові граматика (case grammars), «когнітивна граматика» Р. Лангакера, «теорія гештальтів» Дж. Лакоффа, «конструкційна граматика» Ч. Філлмора. 2012 в Україні створ. Асоц. когнітив. лінгвістики і поетики (президент — [О. Воробйова](#)). У К. л. стираються встановлені структуралізмом межі між семантикою і психологією, синхронією та діахронією, мовою і мовленням, словник. та енциклопед. інформацією, значенням і смислом, між значеннями полісем. слів і навіть різними концептами. Заперечуються принципи мовної економії та алгоритміч. побудови речення. Стверджується, що мова не є економною, вона не тільки допускає дублювання, а й вимагає його, і функціонує не за алгоритміч. законами. Мовознавство певною мірою повернулося до істор.-філос. традицій кін. 19 — поч. 20 ст.

Рекомендована література

1. R. Langacker. Concept, Image and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar. Berlin, 1991;
2. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука // ВЯ. 1994. № 4;
3. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода // Там само;
4. Кубрякова Е. С. и др. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва, 1996;
5. Паршин П. Б. Теоретические перевороты и методологический мятёж в лингвистике XX века // ВЯ. 1996. № 2;
6. Кочерган М. П. Мовознавство на сучасному етапі // Дивослово. 2003. № 5;
7. The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. Oxford, 2007;
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. П., 2008;
9. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки // Вісн. Київ. лінгвіст. університету. Сер. Філологія. 2011. Т. 14, № 2;
10. Слухай Н. В., Снитко О. С., Вільчинська Т. П. Когнітологія і концептологія у лінгвістичному висвітленні. К., 2011.

М. П. Кочерган

Бібліографічний опис:

Когнітивна лінгвістика / М. П. Кочерган // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-7457>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).